

**АДМІНІСТРАТИВНИЙ РЕСУРС НА ВИБОРАХ
ДО II ДЕРЖАВНОЇ ДУМИ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ
(НА ПРИКЛАДІ ПОДІЛЬСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ)**

У статті висвітлюються основні напрямки та методи, особливості застосування адміністративного ресурсу центральною та місцевою владою під час виборів до II Державної Думи Російської імперії на прикладі Подільської губернії.

Ключові слова: адміністративний ресурс, вибори, Державна Дума, влада, губерньська адміністрація.

Самодержавна влада, визнавши необхідним створення нового владного інституту – Державної Думи шляхом виборів, опинилася у складній ситуації. Адже їх проведення в умовах надзвичайно складної суспільно-політичної ситуації в країні було не легким завданням. Крім того, в Російській імперії був відсутній будь-який досвід організації виборів такого масштабу. За таких обставин весь тягар виборчого процесу лягав на губерньські адміністрації. Від їхнього вміння і досвіду залежало те, як пройдуть вибори. Царський уряд покладав на них великі надії, сподіваючись стабілізувати ситуацію в країні; урядом неофіційно ставилося завдання місцевим адміністраціям зробити все для того, щоб у Думу не пройшли революційні депутати. З іншого боку, населення сподівалося, що Державна Дума зможе зніціювати прийняття законів, які покращать життя в країні. До всього цього додавалися метаморфози виборчих законів, що періодично змінювалися на догоду тим чи іншим політичним силам, а також унаслідок посилення революційного руху. Ці зміни потребували оперативного реагування місцевої влади. Такі нелегкі завдання було поставлено і перед Подільською губерньською адміністрацією.

Під час виборів до I Державної Думи взимку-навесні 1906 р. адміністративний ресурс влади, внаслідок гострої революційної ситуації в імперії та новизни виборчого процесу, був задіяний мінімально. Однак, опозиційний склад Державної Думи першого скликання та послаблення революційного руху кардинально змінили позицію царського уряду. Вибори до II Державної Думи в Подільській губернії, як і загалом у Російській імперії, проходили під тиском органів державної влади. Враховуючи досвід виборів до I Думи, столицінське міністерство внутрішніх справ мало на меті будь-що не допустити обрання в II Думу представників «крайніх» партій чи радикально налаштованих безпартійних депутатів. Тому в своїй доповіді Миколі II П. А. Століпін ще в липні 1906 р., з одного боку, наполягав на якнайшвидшому здійсненні суспільних та економічних реформ [30, с. 338], а з

іншого, визнав необхідним здійснювати «урядовий тиск на проведення виборів» [30, с. 338; 29, с. 162].

Хоча загалом вибори до II Думи регламентувалися тими самими законами, що і перші вибори, царський уряд намагався використати будь-які можливості для обмеження участі у них революційно налаштованих верств населення. З цією метою було розроблено та надіслано в губернські адміністрації додаткові пояснення щодо законодавства про вибори. Зокрема, вони стосувалися прав на участь у виборах окремих категорій населення. Так, губернатор Подільської губернії отримав циркуляр, у якому Правлячий Сенат указом від 7 жовтня 1906 р. роз'яснював, що робітники, які мали право на участь у виборах за Законом 11 грудня, вже не могли брати участі у них за міськими виборчими округами чи на з'їздах міських виборців. Робітникам заборонялося також брати участь у з'їздах повітових землевласників чи уповноважених від волостей, навіть якщо вони володіли встановленим майновим цензом. Виборчі права селян, що не виправдали сподівань уряду на попередніх виборах, теж обмежувалися. Так, селяни, які придбали землю за допомогою Селянського банку, особисто чи у складі сільських общин, окремих поселень або товариств, не могли завдяки володінню цією землею брати участь у з'їздах повітових землевласників і не вносилися у виборчі списки [28, с. 2].

Для зменшення впливу на результат виборів була заборонена участь у виборах представників інтелігенції та робітників, які були приписані до сільських громад і під час перших виборів здійснювали активне та пасивне виборче право у селянській курії. Так, Подільський губернатор у циркулярі волосним правлінням від 27 жовтня та 9 листопада 1906 р. особливо підкреслював, що селяни, які належать до сільської громади, але не мають господарства або не користуються землею і постійно проживають на стороні, за законом не визнаються селянами-домогосподарями, а тому не можуть брати участь у волосних сходах чи обиратися в уповноважені [4, арк. 42 зв, 43 зв]. Контроль за виконанням циркуляру покладался на мирових посередників, що зобов'язувалися ретельно перевіряти присуди волосних сходів про обрання уповноважених. У разі виявлення осіб, які не мали права бути обраними, посередники повідомляли про це повітові комісії, котрі проводили відповідну перевірку та відміняли вибори [15, арк. 45-45 зв].

Циркуляр МВС губернаторам та градоначальникам від 1 листопада 1906 р. забороняв участь у виборах залізничних службовців у міській курії, оскільки квартири їм надає управління залізниць, кур'єрів, швейцарів, кучерів і т. д. [23, с. 1].

Були доповнення й уточнення щодо самої організації виборів. Так, опублікування списків виборців у місцевих «Губернських відомостях» було замінено виставленням їх біля приміщення

установ, які складали списки. Скорочувався термін подачі скарг. Також була видана особлива інструкція про порядок складання списків осіб, які мали право на участь у виборах до Державної Думи. Згідно з нею, особи, що перебували на обліку в міських земських управах і казенних палатах як платники державних податків, земських і міських зборів за нерухоме майно, вносилися до виборчих списків автоматично. Такі ж права мали особи, що отримували пенсію за державну службу, службу в земських, міських установах чи на залізниці. Перевірка прав таких осіб належала до компетенції установи, що складала виборчі списки [22, с. 2].

Складніше було скористатися виборчим правом особам, які отримали його за квартирним цензом, за управління маєтками чи оренду землі. Вони мали подати заяву про бажання взяти участь у виборах і довести свої виборчі права. Однак ті особи, які були внесені в додаткові списки на попередніх виборах, вважалися такими, що заявили про своє бажання стати виборцями й автоматично вносилися у виборчі списки [21, с. 2]. Всі інші повинні були підтвердити свої виборчі права такими документами: особи, що брали участь у виборах за квартирним цензом, — договором про наймання квартири чи відповідним посвідченням місцевої поліції; орендарі — договором на оренду землі; управителі маєтків — договором чи дорученням на управління. Договори і доручення могли бути подані як в оригіналі, так і в копіях, але обов'язково засвідчених нотаріально. Документи також могли засвідчити: поліція, мирові судді, міські управи, земські начальники [21, с. 2].

Подільська губернська адміністрація чітко дотримувалася доктрини царського уряду, що передбачала тиск на хід виборів. Це яскраво відображено у секретному розпорядженні губернатора О. О. Ейлера начальникам поліції від 20 грудня 1906 р. У зв'язку з виборами уповноважених від волостей він покладав на них такі завдання:

1. Розпорядитися, щоб у день виборів усі урядники були при волостях правління і контролювали, щоб сторонні особи не допускалися на зібрання.

2. Всіма засобами намагатися вплинути на посадовців волостного правління в сенсі вибору уповноважених із числа добрих господарів, що за своїми особистими якостями могли б бути представниками Подільської губернії в майбутній Думі.

3. У тих волостях, де агітація вже встигла вплинути на селян, за згодою з мировим посередником, особисто виїхати на зібрання або доручити чиновникам поліції впливати на виборщиків у бажаному сенсі, маючи, однак, на увазі, що бути присутнім при балотуванні чинам поліції безумовно забороняється.

4. Напередодні виборів, спільно з мировим посередником, з'ясувати стан справ у кожній волості й обговорити заходи, які необхідно вжити.

5. Агітаторів і людей неблагонадійних, що погано впливають на селян, необхідно одразу відрахувувати з числа виборщиків, звинувачуючи їх за арк. 21 “Положення про посилену охорону”, і повідомляти про це губернатора [20, арк. 120].

Отже, Подільська губернська адміністрація активно використовувала адміністративний ресурс у організації виборчого процесу до II Думи. Вона намагалася усіма засобами не допускати обрання до Думи прогресивних депутатів.

Були видані рекомендації і стосовно виборів на попередніх з'їздах повітових землевласників і міських виборців. Виконання усіх правил і законів щодо виборів покладалося безпосередньо на керівництво повітових управ і голів виборчих з'їздів. Але контроль за їх виконанням виборцями здійснювали чини поліції, обов'язком яких було також складання протоколів про порушення правил і точна реєстрація будь-якого ухилення від їх виконання. Ці зауваження щодо організації виборів передавалися у місцеву комісію з виборів [20, арк. 120]. Такі розпорядження губернатора надавали поліції фактично необмежену владу на виборчих з'їздах. Адже, при бажанні, можна було відшукати порушення у будь-яких діях.

Однак на цьому повноваження чинів поліції не закінчувалися. Їх обов'язком була також видача бланків виборчих записок. Губернатор зобов'язував поліцейських приділяти цьому завданню особливу увагу. Це було зумовлено тим, що сама система видачі бланків була дуже зручною для позбавлення права голосу «непо-трібних» виборців. Спочатку два бланки виборчих записок вручалися кожному виборцю через поліцію або, не менш як за два тижні до виборів, в управі, з обов'язковим пред'явленням посвідчення особи. Цей спосіб використовувався виборцями, котрі не отримали виборчі записки вдома або проживали за межами міста. Ще два бланки виборець міг отримати у разі втрати двох перших у листах, позначених управою, з подачею іменного оголошення. Нарешті, ще два бланки виборчих записок, маючи посвідчення особи, кожен виборець міг отримати при вході в приміщення, де проходили вибори, заявивши про втрату виданих раніше [20, арк. 120]. Таким чином, кожен виборець, за бажання, міг роздобути 6 бланків виборчих записок і заповнити їх іменами своїх кандидатів. Це чудово розуміла губернська адміністрація. Але такий стан справ був якраз на руку владі. За розпорядженням губернатора, кожен чиновник поліції, що контролював проведення виборів, а також голови з'їздів повинні були мати список усіх виборщиків, котрим були вручені виборчі записки вдома. Видача ж посвідчень особи, що були необхідні для отримання бланків записок, розпочиналася поліцією не раніше шести днів до дня виборів. При видачі посвідчення чини поліції зобов'язувалися перевірити, чи

отримував зазначений виборщик бланки вдома. У такому разі про це робилася відмітка у посвідченні [20, арк. 120-120 зв].

На перший погляд, таке розпорядження мало на меті чіткий контроль за проведенням виборів і запобіганням зловживань при голосуванні. Однак такий розвиток подій був би можливий за умови толерантного ставлення влади до всіх політичних сил. В умовах тиску на хід виборів та розпоряджень губернатора про проведення «потрібних» кандидатів така плутанина у видачі виборчих записок сприяла усуненню від виборчої урни неблагонадійних виборців. Так, поліцейський міг «знайти» у списку прізвище виборця, якому нібито вже були вручені бланки, або затримати видачу посвідчення. За умов, коли у виборщика на доведення своїх виборчих прав залишалося кілька днів, вибори могли відбутися без нього.

Але і цими застереженнями не закінчувалися спроби губернської влади вплинути на результат виборів. Кожен бланк виборчих записок мав бути завірений печаткою місцевої управи (контроль за цим покладался на ту ж таки поліцію). Крім того, на кожному бланку мав ставити свій штампель чи робити помітку «вручив такий-то чин поліції». Обов'язком цього «чину» було також складання протоколу у випадку подачі бланків без печатки управи чи інших незаконних дій виборців, що тягнуло за собою відміну виборів на даному з'їзді [20, арк. 121]. Тобто поліцейський фактично одноособово мав змогу не лише зробити недійсним голос окремого виборщика, а й загалом відмінити вибори з'їзду у разі обрання небажаних кандидатів.

Губернатором для обрання виборщиків до Державної Думи були призначені різні дати, залежно від категорії населення. Вибори уповноважених від волосних сходів, заводських і фабричних робітників, у залізничних майстернях, на підприємствах гірничої промисловості, а також обрання уповноважених на попередніх з'їздах були призначені на 12 січня 1907 р. 22 січня відбувалися вибори виборщиків від волостей і міських виборців. З'їзди повітових землевласників проходили 23 січня, а з'їзди уповноважених від робітників — 24 січня [25, с. 1]. Міським виборцям присилалися повідомлення про дату, час та місце виборів від імені міського голови [10, арк. 1].

Подільська губернська адміністрація активно перешкоджає у проведенні передвиборної кампанії опозиційним кандидатам. Систематичних переслідувань зазнавав колишній гайсинський предводитель дворянства В. С. Завойко. Зазначивши розпливчасті формулювання про те, що він постійно не проживає у м. Гайсині і не має квартирної цензу, ще на етапі складання виборчих списків колишні колеги Завойко, члени Гайсинської повітової комісії, постановили виключити його зі списку виборців по м. Гайсину [7,

арк. 133 зв]. Проте опозиціонером вдалося довести абсурдність постанови комісії та взяти участь у передвибірній боротьбі.

Однак переслідування опального чиновника з боку місцевої влади на цьому не лише не припинилися, а ще більш посилювалися. Особливо яскраво це виявилось у середині січня 1907 р. під час підготовки В. С. Завойком та його соратником М. О. Шанявським попереднього передвибірчого зібрання міських виборів у м. Гайсині. Коли організатори звернулися за дозволом на проведення зібрання, гайсинський повітовий справник заявив, що обране ними приміщення може вмістити лише 300-400 осіб, а виборців у Гайсині — 1500 [20, арк. 136]. Тому на зібрання можуть бути допущені лише зазначені 300-400 осіб. Крім того, справник застерігав, що у випадку порушення правопорядку особами, що не були допущені на зібрання, його взагалі буде закрито [20, арк. 136 зв]. Отже, місцевою владою вишукувалися приводи для того, щоб не допустити обговорення політичної ситуації в країні й визначення виборцями своїх політичних вподобань на виборах до II Думи. Так адміністративні дії губернської влади в зв'язку з виборами до II Думи різко контрастують з організацією перших виборів. Тоді попередні передвибірчі зібрання виборців не мали таких перепон.

У Гайсинському повіті були й інші факти порушень законності виборів, спрямовані особисто проти В. С. Завойка. Він скаржився у різні інстанції (повітову з виборів комісію, Подільському губернаторові, міністрові внутрішніх справ) на дії того ж таки гайсинського повітового справника Пражмовського. Кандидат у виборщики звинувачував справника у порушенні виборчого закону, створенні перешкод у проведенні виборчої кампанії, упередженому ставленні та відкритій агітації проти його кандидатури [20, арк. 135]. Повітовий справник загалом відкидав звинувачення В. С. Завойка, однак у своєму рапорті губернатору так пояснював свої дії: «Дякуючи Аладьїним, Жилкіним, Рамішвілі, Оніпкам* і компанії була розпущена I Дума, то й тепер, якщо до Думи потраплять Завойкіни і йому подібні, її теж розпустять» [20, арк. 122 зв]. Як бачимо, саме політичні переконання кандидата у виборщики спонукали представника органів влади чинити йому перепони на виборах.

Методичне цькування В. С. Завойка з боку місцевої влади ще більше посилювалося після його обрання виборщиком від м. Гайсина. Губернатор особисто звернувся до обер-прокурора Правлячого Сенату з протестом проти його обрання. Аргументи, висловлені керівником губернії, невідомі, але обер-прокурор погодився з ними і вже після виборів виключив колишнього пред-

* Справник мав на увазі депутатів I Державної Думи трудовиків О. Ф. Аладьїна, І. В. Жилкіна, Ф. М. Оніпко та представника Соціал-демократичної фракції І. І. Рамішвілі.

водителя дворянства зі списку виборців. Подільська губернська комісія, в свою чергу, 3 лютого 1907 р. прийняла рішення про виключення Завойка з числа виборщиків. Переможцем на виборах у м. Гайсині було визнано його найближчого переслідувача Л. З. Ратнера, який набрав менше половини голосів міщан [11, арк. 572, 574, 575]. Отже, органи влади губернії використовували адміністративний ресурс для усунення від участі у виборах небажаних кандидатів. У цьому випадку було проігноровано виборчі голоси більшості виборців м. Гайсина.

Серйозний тиск із боку місцевої влади під час виборів відбувався на опозиційну пресу. Про це яскраво свідчить діяльність губернатора щодо обмеження впливу на вибори газети «Подольский край», що виходила у Кам'янці-Подільському. У зверненні до генерал-губернатора у грудні 1906 р. він підкреслював, що газета ліва і проводить передвиборну агітацію, та звертав увагу на необхідність закриття на час виборів типографії, в якій вона друкувалася [3, арк. 1].

Як і на перших виборах, організація виборчого процесу була покладена на спеціальні комісії з виборів до Державної Думи. В зв'язку з цим 28 жовтня 1906 р. було проведено збори представників відділів Кам'янець-Подільського окружного суду. На них було обрано голів повітових комісій [23, с. 1]. Наприкінці листопада було сформовано повний склад комісій і вони розпочали роботу.

Ще до початку засідань повітових комісій губернатор звернув увагу їх голів, що першочерговим завданням є проведення окремих попередніх з'їздів дрібних землевласників і міських виборців, а також розподіл числа виборщиків, що мали бути обрані на них. Голови зобов'язувалися організувати роботу комісій таким чином, щоб виключити можливість потрапляння до виборчих списків осіб, які на минулих виборах були внесені помилково. Виконанню останнього завдання сприяла поліція, що отримала наказ перевіряти виборчі права осіб, занесених до списків як квартиронаймачі, та своєчасно повідомляти про результати виборчі комісії [12, арк. 7-7 зв; 15, арк. 46]. До цієї категорії виборців висувалися жорсткі вимоги. Правлячим Сенатом було встановлено чіткі ознаки окремої квартири: окрема кухня, окремий вхід, відсутність сполучення з сусідніми квартирами, наймання квартири безпосередньо у власника будинку та проживання у ній не менше року [18, арк. 15].

Зобов'язавши повітові комісії на першому ж засіданні приймати рішення про створення окремих з'їздів виборців, губернська адміністрація внесла певний сумбур у їх діяльність. Намагаючись якнайшвидше виконати поставлене завдання, не всі повітові комісії робили це якісно, оскільки ще не було відоме число виборців,

їхні цензи тощо. Наприклад, Ушицька комісія на першому ж засіданні утворила два з'їзди міських виборців у Новій Ушиці та м-ку Жванчик і лише один попередній з'їзд дрібних землевласників для виборців усього повіту [12, арк. 10]. Звичайно, таке рішення викликало значні незручності для виборців із околиць повіту. На це у своєму зверненні від 10 грудня 1906 р. звернув увагу членів комісії губернатор. У відповідь комісія вирішила утворити аж чотири з'їзди [12, арк. 36; 24, с. 2], що при загальній кількості 212 виборців було іншою крайністю. У свою чергу, кількість виборців у 256 осіб дала підстави Кам'янецькій повітовій комісії призначити лише один попередній з'їзд у Кам'янці-Подільському, через незначну кількість учасників [16, арк. 10]. Два попередні з'їзди дрібних землевласників та священників було утворено в Балтському повіті. Перший відбувся у Балті, другий — у м-ку Голованівськ [25, с. 2]. Очевидно, саме такі дії комісії відіграли не останню роль у тому, що в роботі попередніх з'їздів дрібних землевласників взяли участь лише 30,6% виборців, занесених у списки.

Царський уряд та Подільська губернська адміністрація всіляко намагалися обмежити вплив на вибори представників єврейського населення, що отримали цілковиту перемогу на перших виборах у містах та містечках губернії. З цією метою повітові комісії долучалися до призначення з'їздів міських виборців таким чином, щоб зменшити чисельну перевагу єврейських виборців. Про це, зокрема, свідчить лист Подільського губернатора від 23 листопада 1906 р. до голови Гайсинської повітової комісії М. О. Падеріна. Вказуючи на необхідність посилення позицій християнського населення на виборах у містах та містечках, губернатор зауважував: «Товариш Міністра Внутрішніх Справ С. Є. Крижановський просить мене вжити заходів, щоб у повітах, у яких обирається кілька міських виборщиків, містечка, що стоять на міському становищі, були за можливістю виділені в окремий від міст міський виборчий з'їзд із розподілом між обома з'їздами необхідного за розписом числа виборщиків» [7, арк. 75-75 зв]. Тому губернатор указував на необхідність утворення в Гайсинському повіті двох виборчих з'їздів міських виборців: одного — для жителів м. Гайсина та іншого — для всіх інших міських виборців повіту [7, арк. 77].

За такою схемою були утворені з'їзди міських виборців і в інших повітах губернії. Зокрема, у Балтському повіті на перших виборах було утворено три з'їзди міських виборців, а на виборах до II Думи — лише два. Перший проходив у Балті (для місцевих виборців), другий — у м-ку Богопіль (для усіх інших міщан Балтського повіту). Балтський з'їзд обирав трьох виборщиків, а богопільський — лише одного [25, с. 2]. Аналогічною була ситуація і в Кам'янецькому повіті, де з'їзди міських вибор-

ців відбувалися у Кам'янці-Подільському та м-ку Лянцкорунь, причому на першому з них обирали 4 виборщиків, а на другому – 2 [14, арк. 6; 16, арк. 2,8]. В Ольгопільському повіті виборчі з'їзди відбувалися у м. Ольгополі та м-ку Пісчанка. Перший з'їзд обирав 2 виборщиків, а другий – 1 [9, арк. 83-83 зв, 91]. Загалом у 9 повітах із 12 (крім Летичівського та Ямпільського, де від міщан обиралося по одному виборщику, та Вінницького, де було утворено три з'їзди) було утворено по два з'їзди, виборці у яких розподілялися за вказаною схемою [11, арк. 685]. Прохання жителів деяких містечок про створення окремих з'їздів не бралися комісіями до уваги, оскільки тоді потрібно було відмовлятися від указаної центральною та місцевою владою схеми. Так, Ольгопільська повітова комісія відмовила у такому проханні виборцям м-ка Бершадь, які скаржилися на нестачу коштів для поїздки на з'їзд у повітове місто [9, арк. 2]. Такий розподіл виборчих з'їздів приніс бажані для влади результати: якщо під час перших виборів було обрано 32 виборщики єврейської національності, то під час других – лише 23 [1, арк. 15 зв-16; 2, арк. 257 зв; 26, с. 1-2]. Зокрема, у тому ж Ольгополі було обрано 2 православних виборщики, які займали дрібні посади в державних установах повіту [11, арк. 585 зв].

Друге важливе завдання повітових комісій полягало у перевірці та уточненні виборчих списків. Розпорядження МВС щодо формування нових списків виборців мали досить суперечливий та часто запізнений характер. Так, міністр внутрішніх справ на початку жовтня 1906 р., своїм циркуляром, зобов'язав Подільського губернатора вжити усіх заходів для якнайшвидшого складання й опублікування відповідними установами виборчих списків. Упорядкування списків повітових землевласників і міських виборців, що мали право окремого представництва, потрібно було завершити до 20 листопада. Однак у циркулярі було вкрай поверхнево вказано цензові вимоги до осіб, що мали право на участь у виборах. Роз'яснення стосовно подання заяв про право участі у виборах, а також виборчих прав окремих категорій власників міністерство мало повідомити пізніше [5, арк. 6; 27, арк. 2]. Складалася парадоксальна ситуація: МВС зобов'язувало місцеву владу складати виборчі списки без чіткого визначення прав на участь у виборах значної частини населення краю та пояснення процедури подання заяв про право участі у виборах.

Повітові комісії в спішному порядку розпочали складання та перевірку виборчих списків. Однак вони не встигали за розпорядженнями центральної влади, що, прагнучи позбавити виборчих прав неблагонадійні верстви населення, постійно змінювала цензові вимоги до виборців. Так, 5 грудня затвердила додатковий список міських виборців Гайсинська комісія [8, арк. 1-2], 11 груд-

ня 1906 р. Ушицька комісія повідомила губернатора, що здійснила уточнення виборчих списків повітових та міських виборців та віддрукувала їх накладом у 1000 примірників [12, арк. 32]. Проте 17 грудня надійшла телеграма МВС із указом Правлячого Сенату, яким було роз'яснено, що до списків міських виборців можуть бути внесені лише ті квартиронаймачі, які не лише винаймали, а й постійно проживали в найманій квартирі протягом останнього року. Крім того, особи, що переходили на службу в інше місто, втрачали виборче право, навіть якщо мали квартиру за попереднім місцем проживання [12, арк. 53; 15, арк. 108]. Це викликало необхідність повторної перевірки всіх виборчих списків міських виборців поліцією та затримало їх опублікування.

Проблеми виникали й під час складання списків дрібних землевласників. Повільність державних установ у отриманні необхідних відомостей про виборчі цени іноді позбавляла вказану категорію осіб участі у виборчих з'їздах. Так, Кам'янецька повітова управа 30 листопада 1906 р. подала на розгляд місцевої повітової комісії додатковий список із 16 осіб, пояснюючи, що вони не були внесені у загальний список через затримку в одержанні необхідних даних про них. Повітова комісія, пославшись на те, що списки виборців Кам'янецькому повіту опубліковані 22 листопада і додаткові списки установами складатися не можуть, а доповнюються лише шляхом скарг і заяв зацікавлених осіб, відмовила. При цьому комісія не дала жодної рекомендації щодо повідомлення згаданим особам про можливість взяти участь у виборах, подавши заяви чи скарги [19, арк. 1, 3-3 зв]. Крім того, незабаром у зв'язку з причинами, наведеними нижче, списки дрібних землевласників доповнювалися й установами.

У процесі складання виборчих списків члени повітових комісій постали перед дилемою: до якої категорії виборців належать селяни, які крім надільної землі володіли ще й придбаною за власні кошти. Звернення повітових комісій до губернської з цього приводу протягом тривалого часу не знаходили чіткої відповіді: очевидно, чекали роз'яснень центральної влади.

У такій ситуації ініціативу у вирішенні цієї проблеми виявила Брацлавська повітова комісія: 2 грудня 1906 р. вона розіслала всім головам повітових комісій повідомлення, у якому вказувала про внесення до списків дрібних землевласників усіх селян, що придбали у власність землю без допомоги Селянського банку. Тому з метою одноманітності у діях повітових комісій пропонувала всім іншим вчинити так само [6, арк. 136; 17, арк. 148]. Однак 9 грудня губернська комісія роз'яснила, що такі селяни не можуть бути внесені до списків дрібних землевласників [7, арк. 155]. Але вже 30 грудня у повітові комісії надійшло діаметрально протилежне роз'яснення губернської комісії, яка зобов'язала повітові

комісії включати у списки дрібних землевласників селян, які володіли придбаною без допомоги Селянського банку землею, незалежно від їх участі у виборах уповноважених від волостей [7, арк. 204; 12, арк. 54; 15, арк. 108].

Отже, протягом одного місяця з одного і того ж питання губерньська комісія прийняла абсолютно протилежні рішення. Це, безумовно, утруднило складання списків дрібних землевласників та повідомлення про їхнє виборче право виборцям-селянам. Особливо це важливо з огляду на той факт, що до попередніх з'їздів дрібних землевласників, які були призначені на 12 січня 1907 р., залишалось не більше 10 днів, значна частина яких припадала на свята. Разом із тим, таке розпорядження губерньської комісії дозволило внести до виборчих списків дрібних землевласників значну кількість селянства. Наприклад, у Гайсинському повіті після цього розпорядження було внесено 200 селян, що володіли від 0,5 до понад 50 дес. [6, арк. 2, 4-8], тоді як загалом у списку налічувалося 380 осіб. В Ушицькому – 30 селян із 212 учасників з'їзду [13, арк. 3-3 зв, 4]. Однак, значною мірою через згадані вище недоліки у роботі комісії, чимала частина селянства не змогла взяти участь у попередніх з'їздах дрібних землевласників. Так, у тому ж Гайсинському повіті прибули на з'їзди лише 146 осіб. Подібна тенденція, іноді у ще гострішій формі, спостерігалася і в решті повітів [11, арк. 685]. Крім того, не всі повітові комісії виконували розпорядження губерньської. Зокрема, Кам'янецька комісія, навіть після роз'яснення від 30 грудня, на засіданні 7 січня заблокувала участь у попередніх з'їздах дрібних землевласників 467 селян, список яких уже був складений повітовою управою [16, арк. 32-33]. Цікаво, що ніяких скарг із боку селян та реакції на цю постанову з боку губерньської комісії не було. Перший факт можна пояснити необізнаністю селян, оскільки право на участь у виборах у курії землевласників було їм надане нещодавно. Що ж до бездіяльності губерньської комісії, то тут вбачається не простий недогляд, а сплановане відсторонення селян від участі на єдиному попередньому з'їзді дрібних землевласників у Кам'янці-Подільському. Оскільки число селян майже вдвічі переважало число священників та дворян (467 та 256 відповідно), то неважко було спрогнозувати, що всі уповноважені можуть бути обрані з середовища селянства. Завдяки ж діям комісії 126 осіб, які взяли участь у з'їзді, обрали 38 уповноважених, серед них 37 священників і 1 дворянина [17, арк. 76-76 зв].

Отже, діяльність органів державної влади Подільської губернії з організації виборів до II Державної Думи була спрямована на попередження обрання радикально налаштованих депутатів. Подільська губерньська адміністрація активно використовувала адміністративний ресурс для тиску на опозиційних до влади кан-

дидатів. На міських виборах штучно обмежувалося число виборщиків від єврейського населення краю. Виборчі комісії, з одного боку, були змушені виконувати розпорядження губернської адміністрації та центральної влади, а з іншого, — дотримуватися законності виборчого процесу. Таке маневрування зумовлювало як цілком об'єктивні, так і доволі суперечливі рішення.

Список використаних джерел:

Центральний державний історичний архів України у м. Києві

1. Ф. 442. Канцелярия Киевского Подольского и Волынского генерал-губернатора. — Оп. 637. — Спр. 545. Материалы подготовки уездных съездов в земские учреждения. — 61 арк.
2. Ф. 442. Канцелярия Киевского Подольского и Волынского генерал-губернатора. — Оп. 658. — Спр. 95. — Ч. 1. Дело о выборах в I и II Государственные Думы. — 464 арк.
3. Ф. 442. Канцелярия Киевского Подольского и Волынского генерал-губернатора. — Оп. 856. — Спр. 799. По прошению Подольского губернатора о закрытии типографии в г. Каменце-Подольском. — 2 арк.

Державний архів Вінницької області

4. ФД. 35. Вендычанское волостное правление. — Оп. 1. — Спр. 16. Циркуляры Подольского губернатора о выборах в Государственную Думу. Списки избирателей в городскую думу. — 48 арк.
5. ФД. 200. Винницкий уездный предводитель дворянства. — Оп. 1. — Спр. 794. Переписка с Подольским губернским по городским делам присутствием о выборах в Государственную Думу. — 9 арк.
6. ФД. 446. Гайсинская уездная по делам о выборах в Государственную Думу комиссия. — Оп. 1. — Спр. 1. Списки крестьян, которые приобрели землю на общих основаниях установленных гражданскими законами и имеющих право на участие в съездах уездных землевладельцев Гайсинского уезда. — 8 арк.
7. ФД. 446. Гайсинская уездная по делам о выборах в Государственную Думу комиссия. — Оп. 1. — Спр. 6. Циркуляры и распоряжения Министерства внутренних дел. — 288 арк.
8. ФД. 446. Гайсинская уездная по делам о выборах в Государственную Думу комиссия. — Оп. 1. — Спр. 14. Дело с дополнительными списками лиц имеющих право на участие в съездах городских избирателей. — 5 арк.
9. ФД. 520. Ольгопольская уездная по делам о выборах в Государственную Думу комиссия. — Оп. 2. — Спр. 2. Постановления, протоколы заседаний комиссии о проверке списков лиц имеющих право на участие в съездах городских избирателей. — 116 арк.
10. ФД. 888. Могилевская уездная по делам о выборах в Государственную Думу комиссия. — Оп. 1. — Спр. 1. — Без назви. — 18 арк.

Державний архів Хмельницької області

11. Ф. 117. Подольское губернское по городским делам присутствие. — Оп. 2. — Спр. 20. Сообщения владельцев предприятий, уездных комиссий по делам о выборах в Государственную Думу, рапорты уезд-

- ных исправников, сведения о выборах уполномоченных от мелких землевладельцев, городских избирателей, рабочих и их анкеты, о ходе выборов; списки выборщиков по губернии, кандидатов в члены и члены Государственной Думы, перечень изменений в списках избирателей по Проскуровскому уезду, цифровые сведения и отчет о ходе выборов во 2 Государственную Думу по губернии и др. — 696 арк.
12. Ф. 274. Ушицкая уездная по делам о выборах в Государственную Думу комиссия. — Оп. 1. — Спр. 9. Переписка о прошении дворянина Германа Ивановича Винтера о внесении его в списки уездных избирателей по Ушицкому уезду. — 82 арк.
 13. Ф. 274. Ушицкая уездная по делам о выборах в Государственную Думу комиссия. — Оп. 1. — Спр. 19. Переписка о внесении согласно сообщения Ушицкой уездной управы по делам земского хозяйства в список мелких землевладельцев Ушицкого уезда Леонтия Иосифовича Буяльского и др. — 8 арк.
 14. Ф. 276. Маковская волосная по делам о выборах в Государственную Думу комиссия. — Оп. 1. — Спр. 1. Переписка о включении в списки избирателей жителей местечка Макова Ивана Федоровича Палагнюка и с. Гуменец Петра Григоровича Кучера. — 7 арк.
 15. Ф. 300. Каменецкая уездная по делам о выборах в Государственную Думу комиссия. — Оп. 1. — Спр. 1. Копии указов Правительственного Сената о порядке проведения выборов. — 113 арк.
 16. Ф. 300. Каменецкая уездная по делам о выборах в Государственную Думу комиссия. — Оп. 1. — Спр. 2. Наряд журнальных постановлений комиссии. — 46 арк.
 17. Ф. 300. Каменецкая уездная по делам о выборах в Государственную Думу комиссия. — Оп. 1. — Спр. 3. Заявления и документы к ним граждан о внесении их в списки избирателей. — 164 арк.
 18. Ф. 300. Каменецкая уездная по делам о выборах в Государственную Думу комиссия. — Оп. 1. — Спр. 9. По сообщению Каменецкого уездного исправника от 6 декабря 1906 г. по №7573 об исключении из состава уездных избирателей лиц, не имеющих права участия в выборах. — 41 арк.
 19. Ф. 300. Каменецкая уездная по делам о выборах в Государственную Думу комиссия. — Оп. 1. — Спр. 12. О внесении в список избирателей мелких землевладельцев уезда по представлению Каменецкой уездной управы. — 3 арк.
- Кам'янець-Подільський державний міський архів*
20. Ф. 228. — Оп. 2. — Спр. 27. Сообщения Главного управления МВД о привлечении к судебной ответственности 180 бывших членов Государственной Думы по делу о составлении ими в г. Выборге воззвания «Народу от народных представителей», их список и воззвание; указ царя Николая II Правительствующему Сенату о проведении выборов в Государственную Думу, телеграммы министров Столыпина, Витте, переписка с ними, циркулярные предписания Подольского губернатора начальникам полиции о ходе подготовки, проведения и результатов выборов в Государственную Думу. — 140 арк.

Преса

21. Инструкция о порядке составления списков лиц имеющих право участия в выборах в Государственную Думу (официально) // Винницкая газета. — 1906. — №22. — 22 октября. — С. 2.
22. Перед выборами в Государственную Думу // Винницкая газета. — 1906. — №22. — 22 октября. — С. 2.
23. По выборам в Государственную Думу // Подольские губернские ведомости. — 1906. — №89. — 11 ноября. — С. 1.
24. По выборам в Государственную Думу // Подольские губернские ведомости. — 1906. — №102. — 30 декабря. — С. 2.
25. По выборам в Государственную Думу // Подольские губернские ведомости. — 1906. — №98. — 13 декабря. — С. 2.
26. По выборам в Государственную Думу // Подольские губернские ведомости. — 1907. — №1. — 3 января. — С. 2.
27. Последние известия (обзор телеграмм) // Винницкая газета. — 1906. — №19. — 12 октября. — С. 2.
28. Циркуляр о выборах // Винницкая газета. — 1906. — №23. — 26 октября. — С. 2.

Монографії

29. Королева Н. Г. Первая российская революция и царизм: Совет министров России в 1905-1907 гг. — М.: Наука, 1982. — 184 с.
30. Черменский Е. Д. Буржуазия и царизм в первой русской революции. — М.: Мысль, 1970. — 448 с.

In the article basic directions and methods light up, features of application of administrative resource by central and local power during election to State Duma the II of the Russian empire on the example of the Podil'ska province.

Key words: administrative resource, election, State Duma, power, province administration.

Отримано 26.02.2010

УДК 94(477.4):355.2

С. А. Сидорук

**ЕТНОНАЦІОНАЛЬНІ ТА ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПОЛІТИКИ
САМОДЕРЖАВСТВА В РЕГУЛЮВАННІ РЕКРУТСЬКОЇ
ПОВИННОСТІ НАСЕЛЕННЯ ПРАВОБЕРЕЖЖЯ**

В статті зроблена спроба висвітлити особливості організації та правового регулювання рекрутської повинності населення Правобережної України за його етнічними та національними ознаками.

Ключові слова: Правобережна Україна, рекрутська повинність, шляхта, євреї, етнополітика.

Після приєднання Правобережної України до Росії в 1793-1795 роках, в цьому регіоні було поширено систему російського управління, кріпосне право і низку повинностей, на яких трима-